

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Калин Руменов МИХАЙЛОВ,

преподавател в Софийския университет „Свети Климент Охридски“

и член на научното жури

за присъждане на научната степен „доктор на науките“

по област на висше образование 2. Хуманитарни науки,

професионално направление 2.1. Филология, (Антична и западноевропейска литература: сравнително литературознание).

относно дисертационния труд на доц. д-р **Дияна Василева НИКОЛОВА-БАГАЛЕВА**, преподавател в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ на тема: „Пасторал и модерност“

I. Оценка на документите, представени пред научното жури

Смятам, че всички документи, представени пред научното жури, отговарят напълно на изискванията на Правилника за развитие на академичния състав в ПУ „Паисий Хилендарски“.

Става дума за следните документи: административни документи, свързани с конкурса (заповед на ректора, заявление до ректора), автобиография по европейски образец, диплома за висше образование, диплома за придобита образователна и научна степен „доктор“, диплома за заемане на академичната длъжност „доцент“, списък на научните трудове и копия на представените за случая публикации, справка за съответствие с минималните национални изисквания, самооценка на приносите на кандидата, декларация за автентичност и оригиналност на приложените документи, както и информация, отразяваща учебната и научната дейност на доц. Николова.

Публикациите на Дияна Николова включват монографията „Пасторал и модерност“, както и 10 други публикации, посветени на буколическата проблематика, от които 7 са студии, а 3 – статии.

Научните приноси на изследователката са изложени в автореферата на монографията.

II. Кратко представяне на кандидата, последвано от някои лични впечатления от досегашната работа на доц. Николова

Дияна Николова преподава антична и западноевропейска литература от 1990 г. на студенти от различни специалности във Филологическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“. През последните години изнася и лекции по теми, свързани с „митологичния разказ“ в изкуството, фентъзи литературата и културните митове, европейската културна история, културата на Бел епок, класическата гръцка и римска митология, Източна и Западна Европа в славянски контекст, литературната класика на Западна Европа. Ръководила е студенти, които успешно са защитили дипломните си работи, а от 2025 г. ръководи и докторант.

Паралелно с това доц. Николова развива дългогодишна и активна научноизследователска дейност, подробно отразена в пълната библиография, приложена към автобиографията ѝ. Освен многобройните ѝ участия в учебници, нейните публикации включват следните монографии: „Идеята за човека в старогръцката лирика (архаика и класика)“ (Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2010, 466 с.) и „Транспозиции на пасторалното в Бел епок“ (Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2018, 414 с.), с второ допълнено издание – „Пасторалното в културата на Бел епок (София: Издателство „Изток-Запад“, 2025 г.). Тя е автор и на антология на старогръцката лирическа поезия, издадена през 2001 г. от пловдивското издателство „Летера“ в поредицата „Текст/Контекст“. През 1997 г., в съавторство със Светла Черпокова, издава книгата „От разказа към мита“.

Тук трябва да отбележа, че познавам някои от тези книги от дълго време поради значението, което са имали в моята преподавателска практика. Това важи особено за монографията от 2010 г., посветена на идеята за човека в древногръцката лирика – тема, която дотогава не бе разглеждана изчерпателно у нас (през последните години съществен принос в това отношение има и доц. Николай Гочев), но важи и за книгата от 1997 г., която предлага добре структуриран преглед на гръцката митология. Настоящият труд на Николова *обединява и довежда до кулминационен момент всички основни линии на досегашните ѝ изследвания*, подчинявайки ги на *тема с многобройни аспекти и измерения* – темата за литературния, музикалния, живописния и театралния пасторал.

III. Основни предизвикателства пред монографията „Пасторал и модерност“

Какви са основните предизвикателства пред труда на доц. Николова? Ще се опитам да ги сведа до четири.

1/ На първо място си струва да се спомене това предизвикателство, което е свързано с *протеичния характер на пасторалното*: той се проявява не само в литературата, но и в други художествени области, където е засвидетелствано неговото присъствие. Тъй като пасторалът не може да бъде приравнен към жанра на идилията (установен като такъв от Теокрит), нито към този на еклогата или елегията (тук дори не вземам предвид особения случай на античния роман), а още по-малко към техните покъсни производни от Средновековието и Ренесанса нататък, на изследователката ще се наложи да открие *този набор (този „сплит“) от специфични елементи на пасторала извън границите на литературното поле*.

2/ Това обяснява поне отчасти *мащаба* на изследователския проект, който представлява второто предизвикателство, пред което се изправя трудът. Става дума за проект с *огромен обхват*, обхващащ редица културни периоди от човешката история – от гръцката и римската античност до първите десетилетия на XX век, прекосяващ много художествени течения през вековете и отвеждащ ни на пътешествие из творчеството на *стотици творци, отличаващи се по своя език, стил, националност, социален произход и художествени пристрастия*.

3/ Премайнавайки от един период към друг, от един жанр към друг и от една художествена форма към друга, изследователката ще се сблъска с необходимостта да намери *общ знаменател на пасторалното изкуство*, който се ситуира на по-високо ниво от всяка конкретна и специфична характеристика на едно или повече произведения на изкуството. На пръв поглед изглежда, че концепцията за *locus amoenus* би могла да отговори на изискванията за такъв общ знаменател, но доц. Николова (както подсказва заглавието на книгата ѝ) ще поеме по друг път.

4/ Литературната и естетическа интрига на книгата *се усложнява още повече* поради избора на изследователката да представи не само сменящите се през времето „светове“ на западното пасторално изкуство в културната история на Европа, но и тези на Русия от XVIII в. нататък, когато се заражда интересът към буколическите жанрове. Залогът, свързан с това четвърто и последно предизвикателство, е голям, тъй като изборът на Дияна Николова *увеличава чувствително и без това значителния обхват на нейния изследователски проект и определя структурата на дисертационния ѝ труд*.

IV. Как изследването на Дияна Николова отговаря на посочените

предизвикателства

Ето – изложени накратко – някои от отговорите, които, според мен, дисертационният труд на доц. Николова дава на всяко от тези предизвикателства:

По отношение на 1/. Чрез многобройните метаморфози на пасторала трудът ни дава възможност да се запознаем с *тези негови отличителни и решаващи за „самоличността“ му черти*, които се повтарят по целия изминат маршрут и ни помагат да го разпознаем, независимо дали става дума за „чисти“ идилични пространства, за пространства, съдържащи често срещания мотив „Et in Arcadia ego“, или за такива пространства, които са на ръба на понятието *locus amoenus* и сякаш придобиват образа на неговата противоположност – *locus terribilis*. Сред отличителните му черти ще изтъкна следните:

фигурата на пастира (литературна или друга);
обкръжението му, населено от: 1) други спътници (други пастири или пастирки), 2) *митологични персонажи* (богове, богини, нимфи, сатири и др.), често свързани с *любовни истории* помежду им и/или с хора;
природната среда на пастирите – селска (*extra urbem*), с красива, буйна и благодатна природа, напомняща за митичния „златен век“ от миналото;
мирните дейности на пастирите и пастирките, с *древен произход*, състоящи се предимно в *свирене/пеене на песни и организиране на музикални състезания* – дейности, практикувани като здравословен *otium*, далеч от сферата на постоянната заетост и суетата, известна като *negotium*, на чийто етос те са противопоставени;
домашните животни и музикалните инструменти като неразделна част от света на пастира;

-ключовата роля на *играта* в различните ѝ аспекти, разглеждани през опозициите *реално срещу конвенционално, литературна (или друга: визуална, музикална) маска срещу истинската самоличност на автора, простота срещу сложност* или, в крайна сметка, *битие срещу привидност* (ако използвам тук една опозиция, скъпа на Жан Русе);

-всичко това предполага, че авторът на едно буколическо произведение има *образована и дори високо ерудирана публика* (и невинаги, но често аристократична), която може да „чете“ зад думите, образите и звуците, за да открие *многобройните препратки към по-ранни произведения*.

По отношение на 2/. Що се отнася до *обхвата на начинанието и стремежа към изчерпателност* подходът на доц. Николова може да се успореди с този на проф. Симеон

Хаджикосев, засвидетелстван в монументалната му поредица върху историята на западноевропейската литература (която обаче не включва библиографски бележки).

Нещо повече, напълно съм съгласен с оценката на същия колега за една от предишните работи на Дияна Николова (за транспозициите на пасторала в Бел епок), че тя е успяла да *прокара нов път* в хуманитарните науки в нашата страна. Тази оценка е напълно валидна и в случая с настоящия труд, който ни показва, че доц. Николова уверено продължава по поетия път, напредвайки все повече не само в областта на *буколистичните изследвания*, но и в тази на *сравнителното изкуствознание*.

За нас, читателите, обаче би било по-лесно да напредваме по този дълъг път, ако пътуването не включваше толкова много *прехвърляния напред-назад* и толкова много *отклонения от основния маршрут*, които на моменти могат да бъдат дезориентиращи.

По отношение на 3/. Каква е, според Дияна Николова, „природата“ на тази „вечна модерност“, която тя неизменно свързва с пасторала, първо като специфичен литературен жанр сам по себе си, а след това и в много по-широк смисъл, т.е. като „културен код“, който може да се използва от различни художествени течения (срв. с. 2 от изследването)? Той се разглежда преди всичко като *традиция в традицията*: нова традиция, родена в рамките на древногръцката традиция след края на така наречения „класически“ период от нейната история, т.е. по времето на елинизма. В центъра на тази нова традиция е *фигурата на автор с ново съзнание за ролята си в творческия процес*, в който акцентът е върху *ерудитската литературна игра с по-старата традиция*, с която той не скъсва, но по отношение на която се дистанцира.

Струва ми се, че такъв тип модерност би могла да се нарече *относителна модерност* – тъй като връзката с древната класическа традиция е „напрегната“, но въпреки това остава все още доста солидна и вкоренена в нея. През следващите векове динамиката на тези взаимоотношения при употребата на пасторала ще бъде различна в отделните случаи и (особено през XVII и XVIII в.) ще зависи до голяма степен от *социокултурните приоритети* на съответната господстваща идеология, на която тази употреба ще бъде подчинена. Едва в края на XIX и началото на XX в. използването на пасторалното *ще придобие откровено модерен и дори модернистичен облик*, т.е. ще излезе извън рамките на по-широкото понятие за „модерност“.

Може да се твърди със сигурност, че каквито и метаморфози да претърпява пасторалният „метамодел“ (вж. стр. 2, 7 - бел. 14, 62, 346, 467, 528), „модерността“ на собствената му традиция, присадена върху старата, *ще се запазва и преутвърждава*, стига той да е в състояние да „мимикрира“ и, адаптирайки се към новите естетически

условия и изисквания, да остава „вечно“ актуален – това е феноменът, който творчеството на доц. Николова постоянно ни показва.

По отношение на 4/. Четейки втората част на труда, посветена на пасторалните светове на руската култура, отначало си помислих, че това е *втори самостоятелен труд*, скрит под корицата на първия. Постепенно се убедих в *полезността на това решение да се поставят рамо до рамо две различни традиции* (думата традиция не може да бъде избегната и тук), *достатъчно значими и сами по себе си*.

Този ход се оказва полезен в две отношения. Първо, противопоставянето на двете културни традиции *ще позволи да се открият многобройните преплитания между тях по отношение на пасторалната „тема“* в литературата, живописата, музиката, изкуството на парковете и градините, на операта (и оперетата), на театъра и театралния балет и пр. Става дума наистина за *плодотворни взаимодействия между общи тенденции в изкуството, между произведения, автори и цели жанрове*. На второ място, що се отнася до използването на буколически жанрове и мотиви, *двете традиции взаимно се осветляват*, като понякога включват елементи не само на безспорното културно влияние, което обикновено се разпространява от Запада към Изтока, но и на критична или иронична дистанция между тях (добър пример за това е начинът, по който някои мотиви от изкуството и културата на рококо са били интерпретирани в Русия). В случая с балетните постановки към края на този период, който руската история нарича Сребърен век, може вече да се говори за сътрудничество *най-малкото на равна нога* между руски и западни артисти (вж. стр. 547).

V. Въпроси, които възникнаха в хода на четенето на труда и на които авторът му не е длъжен непременно да отговори

1/ Можем ли да си представим оптимизирана организация на част от изследователския материал, включен в книгата, може би от този, свързан с литературната област, като се използва някаква „морфология“ на митологичните истории и мотиви, найчесто присъстващи в буколическото изкуство?

2/ Какъв би бил идеалният *locus amoenus* в съвременното изкуство и къде би трябвало да го търсим – в литературата, музиката, театъра, киното или видеоигрите?

VI. Публикации по темата на дисертационния труд и автореферат

Всички приложени публикации на Дияна Николова, включващи 7 студии и 3 статии, са посветени на различни аспекти на буколическия проблем, разглеждан в

контекста на литературата и културата на Западна Европа, Русия и България. Те свидетелстват красноречиво за *трайния ѝ изследователски интерес към връзката между пасторала и модерността*.

Авторефератът на монографията *отразява вярно нейното съдържание*, като ясно очертава *приносите* в нея, а също и *ограниченията*, с които авторът ѝ е трябвало да се справи.

VII. Заключение

Ако читателят на тази рецензия е успял да я прочете внимателно дотук, той вече е отгатнал заключението ѝ.

Идеята за *модерността на пасторала* като *(мета)жанр* и *(мета)модел*, конституиран през елинистическия период и постоянно обновяван чак до авангардите на XX век, е *продуктивна идея*, която има с какво да съблазни изследователя. Но цената, която трябва да се плати за това, че човек се е оставил да бъде съблазнен от нея, е в *огромното усилие*, необходимо за осъществяването ѝ. Доц. Николова не се е поколебала да го приложи и *результатите са налице*.

Тези впечатляващи резултати са показателни за няколко неща: за *недостатъчността изследваност* на буколическата тема у нас преди появата на трудовете на Диана Николова (факт, споделен с болка в една от нейните публикации); за *интердисциплинарния подход*, използван от авторката на дисертацията, движеща се с лекота из множество дисциплинарни полета, за да събере целия идиличен мед, с който те разполагат; за способността ѝ да *сравнява и анализира много специфични буколически феномени*, които се явяват в различни художествени области (като малкото-голямо явление, наречено „цикада“). В днешно време, когато стремежът към *систематично познание* вече не е на мода, *научната добросъвестност* и *отдадеността* на Диана Николова като изследовател са достойни за възхищение.

Всичко това, както и фактът, че нейната кандидатура напълно отговаря на законовите изисквания за получаване на научната степен „доктор на науките“ в професионално направление (2.1.) Хуманитарни науки, научна област Антична и западноевропейска литература: Сравнително литературознание, ми дава пълно основание *твърдо и уверено да подкрепя кандидатурата ѝ и да препоръчам на останалите членове на уважаемото научно жури да направят същото*.

София, 21 юли 2025 г.

Проф. д-р Калин Михайлов